

6. Маруневич О. В. Концепт «иностранец»: лингвокогнитивный и аксиологический аспекты (на материале русского и английского языков) / О. В. Маруневич. Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата филологических наук. – Пятигорск, 2010. 32 с.

7. Толковый словарь русского языка в 4-х т. / Под ред. Д. Н. Ушакова – М. : Гос. ин-т «Сов. энциклопедия», 1935–1940.

8. Тупчий А. В. Английский сад как логоэпистема / А. В. Тупчий // Мова і культура. (Науковий журнал). – К.: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2010. – Вип. 13. – Т. X (146). – С. 2124. Логоэпистема «английский язык» как один из аспектов отображения образа Англии в русском языковом сознании конца XVIII – первой половины XIX века // Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского Серия «Филология. Социальные коммуникации». – Том 24 (63). – 2011 г. – № 2. – Часть 1. – С. 224-228. Логоэпистема «английская лошадь» // Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. – Вип. 5. – 2011. – Серія 9. Сучасні тенденції розвитку мов. – С. 265–270.

9. Фасмер М. Этимологический словарь русского языка в 4 томах / М. Фасмер. – М. : Терра, 2008.

УДК 811.161.2

О. В. Подолянчук,

Кам'янець-Подільський національний педагогічний університет ім. Івана Огієнка, м. Кам'янець-Подільський

ФОНЕТИЧНІ РИСИ ІДІОСТИЛЮ Г.ХОТКЕВИЧА НА ПРИКЛАДІ ТВОРІВ «ПОТОМОК ДОВБУШІВ», «ЧАРІВНА ПАЛИЦЯ», «БЛУД», «ЗА ЮРІШТАНОМ»

У статті досліджено ідіостиль Г.Хоткевича на основі визначення особливостей його творчості. Його творчість вирізняється багатством національної мовленнєвої особистості того часу та її ментальності. Досліджується мовний аспект ідіостилю. Розкриваються ті ознаки, які дозволяють визначити образне мислення письменника, тематику і проблематику, жанрові особливості та елементи форми художнього стилю його творів, дають можливість вирізнити цього письменника з-поміж інших, побачити його індивідуальну неповторність через відтворення народної мови своїх персонажів. Оцінено його внесок у функціональну систему словесно-художніх засобів народорозмовної мови, визначено загальні закономірності її провідні тенденції розвитку літературної мови.

Ключові слова: ідіостиль Гната Хоткевича, стиль письменника, індивідуальний стиль, особливості творчості письменника.

В статье исследуется идиостиль Г.Хоткевича на основе определения особенностей его творчества. Его творчество отличается богатством национальной речевой личности того времени и ее ментальности. Исследуется языковой аспект идиостиля. Раскрываются те признаки, которые позволяют определить образное мышление писателя, тематику и проблематику, жанровые особенности и элементы формы художественного стиля его произведений, дают возможность выделить этого писателя от других, увидеть его индивидуальную неповторимость через воссоздание народного языка своих персонажей. Оценен его вклад в функциональную систему словесно-художественных средств народоразговорной языка, определены общие закономерности и ведущие тенденции развития литературного языка.

Ключевые слова: идиостиль Хоткевич, стиль писателя, индивидуальный стиль, особенности творчества писателя.

This paper examines the idiostyle H.Khotkevych based on determining the characteristics of his work. His work features a wealth of national identity at the time of speech and its mentality. We investigate the linguistic aspect of diastole. Revealed the signs that allow to define creative thinking writer, themes and issues, genre characteristics and form elements artistic style of his works, make it possible to distinguish this writer from others, to see his individual self through play their national language characters. Reviewed by its contribution to the functional system of verbal and artistic means narodorozmovnoyi language, general patterns and trends of the leading literary language.

Keywords: idiostyle Gnat Khotkevych penmanship, individual style, features writer.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями.

На сучасному етапі становлення і розвитку лінгвістики питання вивчення мовної особистості автора, стилю письменника на основі його творів посідає важливе місце в лінгвостилістичних дискусіях учених. Основним напрямом дослідження ідіостилю письменника є сукупність мовно-виражальних засобів, які визначають його як індивідуальну особистість серед інших письменників.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання цієї проблеми і на які спирається автор. Проблеми дослідження ідіостилів письменників присвячено роботи В. Дроздовського, О.Кухар-Онишка, А. Мойсієнка, Н. Дужик, С. Бибик та ін. Мову художніх творів вивчають у різних аспектах: мовна майстерність (М. Бойко, І. Бородій, Г. В'язовський, І. Журба, Ю. Касім, О. Ковальчук, Т. Махед, О. Чехівський та ін.), багатство словника (Л. Авксентєв, Е. Попович, Л. Яковенко та ін.), стилістичний синтаксис (Н. Грипас, В. Карпалюк, Л. Козловська, С. Марич, Н. Москаленко та ін.). Також над проблематикою досліджень індивідуального стилю письменника працювали В. Виноградов, А. Федоров, Б. Томашевський, Р. Будагов, Л. Тимофеев, А. Ревякін, А. Докусов, Г.Поспелов, Ю. Бондарев, Т. Бугайко, С. Пасічник, С. Єрмоленко, Л.Ставицька, Н. Сологуб, Н. Волошина та ін.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття. В умовах сьогодення виникла нагальна потреба поглибленого вивчення мовленнєвої діяльності особистості митця крізь призму історичних умов, що позначилися на розвитку української мови загалом та її сучасному стані зокрема.

Формування мети статті (постановка завдання). Саме тому метою нашої статті є дослідження ідіостилю Г.Хоткевича як пріоритетного напрямку визначення особливостей його творчості на основі мови рукописів творів «Потомок Довбушів», «Чарівна палиця», «Блуд», «За Юріштаном», що зберігаються у ЦДІАЛ (фонд 688, опис №1).

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Маючи в своєму арсеналі теоретичне підґрунтя, цілком можемо за допомогою характерних рис української ментальності зосередити свою увагу на конкретних проявах мовленнєвої діяльності письменника у конкретних творах. Поза увагою не можемо залишати і науково-критичний матеріал, присвячений дослідженням мови творів Г.Хоткевича та мови його персонажів.

Ідіостиль Г.Хоткевича – це творчий вияв народної мови, що ґрунтується на ідейно-художній своєрідності його творів, зумовленій особливостями таланту, світоглядом, життєвим досвідом, характером, загальною культурою. Це система засобів вираження. Користуючись мовою свого часу, письменник відбирає, комбінує мовні одиниці та їхнє сполучення

відповідно до свого ідейно-естетичного підґрунтя, світобачення, об'єднує ці слова у своєрідну індивідуальну систему, яка стає історично, тематично й естетично виправданою. Але в основі мовотворчості завжди лежить народна мова, її система і структура, словниковий склад [2, с. 140].

У творах Гната Хоткевича яскраво відображені фонетичні особливості, притаманні гуцульській говірці. Хоча далеко не всі мовознавці вважають за необхідне розрізняти діалектизми на фонетичному рівні, однак ми переконані в доцільності такого поділу, оскільки розрізнення діалектизмів на кожному з рівнів дає можливість їх повної і всебічної диференціації. Аналіз мовлення персонажів на цьому рівні дає змогу якнайточніше відтворити особливості, характерні для гуцульської говірки. Маркуючи мовлення героїв діалектними рисами, автор максимально точно відтворює повну картину гуцульської говірки, дотримуючись при цьому чіткості і послідовності відтворення фонетики, лексики і граматики гуцульського говору.

Фонетичні особливості не займають чільне місце в аналізі художнього твору, однак саме вони відіграють ключову роль у визначенні індивідуального стилю письменника [1], оскільки служать засобом індивідуалізації.

Мовлення героїв у творах Г. Хоткевича яскраво відображає усі фонетичні особливості, притаманні гуцульській говірці. Зокрема, проаналізувавши такі твори, як: «Блуд», «За Юріштаном», «Чарівна палиця», «Потомок Добушів» (уривки), ми можемо стверджувати, що індивідуальний стиль письменника репрезентують на фонетичному рівні вокалізм та консонантизм. У мові його творів чітко виражений наголошений вокалізм:

а) голосний **а** у постпозиції після шиплячих і м'яких приголосних переходить в **е** (зрідка – в **і**): *Знову рефлексивно ханяюся я за камінь, але гуцул схоплює мене за руку **зелізними** кліщами [3]. Ск би тот діамант **узев**, то би вже ні нахти не гра ні вічі – нічво [3]. Коби нас було таких **десіть** у селі, їк я, то би не панував ти в Криворівні [4]. Високий, мов із **зеліза** викованій. **І знів** бердюч і розипінькав. **І виксг** із бордюча **свчене** й дав хлопцім. **Узев** Готича із собов, **війшли** у двір. А за те Добуш дав «**пстнадціт**» чірвоних по **педесекь** банок у кождім. А мав на паляці у себе червінцію. Та кілько то **чссу** не знаю... А то **вважсете**, її так глина збаламутила. **Поглень** свої очі, паночку, се я, Добуш [4]. **Повбачсїте**, Юріну... **Ви-бачсїте**... **Неня взели** го однов руков за голов, а другов притулили [5]. Та раз приходжу д'хати, дивитси на **цвсх** – нима [6];*

б) спостерігається перехід фонем **а** в **е** (рідше – в **і**) після **й**: *І дослухав си **блєйня** за ріков. А ксьондз з опуду, а ци дур-ненький **скїй** був[4];*

в) характерне також укання перед складами з голосним високого і низького підняття ([y], [i]): ***куждий, гузурич, прубуй, повуювати**. (Хоча інколи зустрічаються такі випадки перед складом з голосним низького підняття): Я таки, давно чував про Гелету Івана, **Фудорового** [4];*

г) специфіка мови персонажів твориться за допомогою фонем у сильній та слабкій позиціях, зокрема на місці **и** у цих позиціях вжито **і**: *Нараз передо мною **бистрий зігзаг** змії [3]. А Добуш приходит, а пан ніби та не знає, **крічіт** [4]. Їди Потєка, а ми, хлопці, їгїм на горбик, де має Готич виходити. **Теле вібери**, образи божї...**Узев** Готича із собов, **війшли** у двір. Бо оден рабівник **скос вімкнув** си звідти перебивав си у мундур [4];*

г) також відбуваються зміни у постфіксі **ся** (**а** – **и**, рідше – **і**): *Не **потрібував нахилитиси**, не **потрібував** навіть **перевертати**. **Стоять газди, дивлятиси** на нас, а ми – на них. **Дивлюси** – один гуцул, найважніший...манить мене пальцем у бік [3]. **Узєвси** на верх шю Дубоня си називають [4];*

д) перехід **е** (рідше – **о**) в **і**: *Каміння повалене в **бізладді**, дерева поламані. Не **потрібував** нахилитиси, не **потрібував** навіть **перевертати** [3]. А Добуш – це герой Гуцульщини, **ніетично** оспівана особа [4];*

е) поширені рефлексії **[и]**, **[ы]**, **[у]** в нових закритих складах, крім типової рефлексії **[і]**, на місці етимологічного **[о]**: *Ми люди **гірїці**[5]. То **вин** си видів[6]. Але ше бїй си – **вин** поверне назад. **Пишли** назад до Криворівні. Зібрав у другім пунті Добуш 44 лігні, **пишов** знова. Оден узев колос, **изсуков**, здув і зжував дзерно. Добуш уже коло брам **попид** землев **идет**...[4].*

Консонантизм мовлення персонажів у творах Гната Хоткевича представлений:

а) палаталізацією шиплячих та африкатів, збереженням м'якості [p'] у постпозиції: *А хто ти, **браччіку**, такий? [5];*

б) переходом передньозвуківих **т'**, **д'** перед **і**, **е** в **к'**, **г'**: *А **сигїли** вни тозди не тут. **І виксг** із бордюча...**свчене** й дав хлопцім. **Шо, є** синові в **хакї**? А ми хлопці, **їгїм** на горбик, де має Готич виходити. Вісімнадцятеро **гітей**, шо єс посиротив нині. **Озми дванадцїт** пригірш червоних та віднеси тїй одові на **торм** дітям[4]. А за то-то, шо ви, Юрчіку, карали людей – ци не буде на тїм **свікі** грїха? [6];*

в) диспалаталізацією **ц**, **с**, **з** у постпозиції: *Єк **хтос** три палиці заб'є[3]. А був у Добуша **хлопец** їден Павло Джемєта, лєгїнь Добушів. **Казав** – буде вам **цєса** дорога у пригоді. А **єк** си изнайшло, то ретєнно **шос** зи мнов буде. Був собі **дєс** у Біліню за Сиготом... Та кілько то їшло **чссу** не знаю, лиш **єк** му си не сподобало. У мене й **столец** за **топорєч**, – кає Добуш [4].*

г) асиміляцією сполук **дн**, **тн**, **лн**, в **н**, **нн**: *Єси було б у **хакї** їк у **ннїну**[3]. А **єк** си изнайшло то **ретєнно** **шос** зи мнов буде [4].*

г) асиміляцією передньозвуківих **с** – **ш** і **шч** – **ш**: *Дєсь му відповіли, **шо** Добуш у Криворівні, у Змачарні [4]. Такі то були гуцули колись. А тепер **шо**? На видпуст, **проше** пана юнація [4];*

Гнат Хоткевич використовує при передачі мови героїв і таку характерну для гуцульського діалекту рису, як перехід **л** у **в**, **в** у **ф** перед голосним: *Услів'я життя міняються. Самі **можете** си переконати, бо у Косові є **вигїграфія** з Добуша, у ратушу висит. **Шов** до церков, поніс **сєчене**[4]. Так, наскрізно відображено тяжіння до різноманітних скорочень і усічень певних фонем і складів: *Слава **Йсу!**...**Кїко**? [3] Пущено було в нарід гадку, шо **єк** прийдут анджїміри та мут питати си де твій ґрунт – **абєс** не казав на себе багато. А божя, **прошу** панцької ласки...**божя ади**...**Шо** скажете газдо? – Та **нічво**. А **сигїли** **вни** тозди не тут. А ксьондз си **злєк**... Та я бїх, **кає**, підголив, лиш **брича** не маю[4].**

Характерним є переміщення наголосу на першій склад, хоча це не є сталою характеристикою, оскільки в цілому це явище простежується несистемно, тобто для творів письменника властиве поняття рухомого наголосу.

Висновки. Отже, мова персонажів Гната Мартиновича на основі аналізованих творів дає уявлення про індивідуальний стиль письменника. Фонетичний аналіз творів письменника повне уявлення про повну картину гуцульської говірки, при цьому автор дотримується чіткості і послідовності відтворення фонетики гуцульського говору.

Дослідження мовного аспекту ідіостилу дає можливість побачити індивідуальну неповторність письменника у представлений ним фонетичному відображенні, оцінити його внесок у систему вже функціонуючих словесних художніх засобів національної мови, визначити загальні закономірності й провідні тенденції розвитку літературної мови. Аналіз художніх творів Гната Хоткевича дає змогу говорити про створення індивідуально-авторського стилю шляхом прискіпливого відбору і використання явищ мови не тільки для певного смислового навантаження, а й для естетичного впливу на читача. Для мовознавства такі дослідження цікаві насамперед тим, що показують, як реалізуються можливості художнього стилю відповідно до естетичних задумів автора, як мовотворчість окремого письменника збільшує і збагачує виражальні засоби загальнонаціональної мови.

Література:

1. Мельник Т. Образність художнього тексту через призму лінгвістичного аналізу: посібник для студентів-філологів / Т. Мельник. – Севастополь, 2005.
2. Грещук В. Південно-західні діалекти в українській художній мові. Нарис / Василь Грещук, Валентина Грещук. – Івано-Франківськ : Вид-во Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, 2010. – 309 с.
3. ЦДІАЛ ф.688, опис I, № 30 Чарівна палиця / Г. Хоткевич. – С. 27.
4. ЦДІАЛ ф.688, опис I, № 30 Потомок Довбушів / Г. Хоткевич. – С. 27.
5. ЦДІАЛ ф.688, опис I, № 30 Блуд / Г. Хоткевич. – С. 27.
6. ЦДІАЛ ф.688, опис I, № 30 За Юріштаном / Г. Хоткевич. – С. 27.

УДК 811.161.2'373.2'282.2 [(477.74) + (477.65)]: 633.1

С. С. Поліщук,

Одеський національний університет імені І. І. Мечникова, м. Одеса

НОМІНАЦІЯ ЗЕРНОВИХ КУЛЬТУР ТА ЇХ ЧАСТИН У СХІДНОПОДІЛЬСЬКІЙ ГРУПІ ГОВІРОК ПІВДЕННО-ЗАХІДНОГО НАРІЧЧЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

У статті схарактеризовано лексеми на позначення найменувань зернових культур та їх частин у східноподільській групі говірок середньонадбужького ареалу. Здійснено лексико-семантичний аналіз зафіксованих одиниць говіркового мовлення.

Ключові слова: лексема, номінація, семема, зернова культура, говірка.

В статье охарактеризованы лексемы, обозначающие наименования зерновых культур и их частей в восточно-подольской группе говоров средненадбужского ареала. Осуществлен лексико-семантический анализ зафиксированных единиц диалектной речи.

Ключевые слова: лексема, номинация, семема, зерновая культура, говор.

Lexemes to define names of grain crops and their parts in the Eastern Podillian dialects of Middle Bug area are characterized in the article. Vocabulary-semantic analysis of the fixed units of the dialectical speech is performed. Records and notes done in Berezivka and Chemerpil (Gaivoron district Kirovograd region) and Iosipivka, Kamyane and Osichki (Savran district Odesa region) are the source of the practical material. The choice of the material is not random because raising grain crops is the leading branch of the Ukrainian agriculture. Wheat, rye, barley, oats, buckwheat, millet, maize are cultivated on the territory of Middle Bug. Raising rice is not characteristic feature of the territory. Variations of the names of grain crops and their parts spoken on the territory can be stated.

Yuliya Abramyan, Yosip Dzendzelivskiy, Maria Kushmet, Mikola Nikonchuk, Ruslan Serdega, Tetyana Tishenko and others researched this vocabulary-semantic group of words.

*Names of grain crops in the Eastern Podillian dialects of Middle Bug area correspond to standards of the literary language and came from primitive Slavonic language (*ръшенца «wheat», *zito «grain crops in general», *ръжь «rye», *ečemu «barley», *овъзь «oats», *proso «millet»).*

Word buckwheat came from East Slavonic language. Word maize came from Romanian. Names of literary language are often duplicated but there are interesting original lexemes in the dialects. There are differences in semantics, phonetics and grammar. The reason of variations of some lexemes is close contacting of Ukrainian and Russian.

The perspective of further research is study of the Ukrainian dialects of Middle Bug on the material of vocabulary-semantic group of words denoting grain legumes, industrial and fodder crops and their parts.

Key-words: lexeme, names, sememe, grain crops, dialects.

Вирощування зернових культур є провідною галуззю землеробства нашої держави. В Україні поширено культивування продовольчих хлібних (пшениця, жито), круп'яних (гречка, рис, просо), фуражних (ячмінь, овес, кукурудза) культур [12]. Зернове господарство Середнього Надбужжя представлене посівами майже всіх цих сільськогосподарських культур. Виняток становить рис, зрошувальні системи якого знаходяться в зоні дії Червонопрапорного та Північно-Кримського магістральних каналів [7], які розташовані за межами досліджуваної нами території. Отже, можемо говорити про варіацію назв зернових культур та їх частин, поширених у говорах середньонадбужького ареалу.

Опис українського діалектного континууму на основі практичного матеріалу вказаної лексико-семантичної групи ілюструють дослідження говорів Східної Слобожанщини (Ю. В. Абрамян), Закарпаття (Й. О. Дзедзелівський), Донеччини (М. С. Кушмет), Правобережного Полісся (М. В. Никончук), Центральної Слобожанщини (Р. Л. Сердега) подільсько-середньонадніпряньського суміжжя (Т. М. Тищенко) тощо.

Мета нашої статті – лексико-семантичний аналіз назв зернових культур та їх частин у східноподільській групі говірок середньонадбужького ареалу. Досягнення поставленої мети зумовлює *обсяг завдань даного дослідження*: зафіксувати і репрезентувати лексеми на позначення найменувань зернових культур та їх частин у визначеній групі говірок; здійснити лексико-семантичний аналіз зібраних одиниць говіркового мовлення.

Об'єктом вивчення стали назви зернових культур та їх частин, представлені в східноподільській групі говірок південно-західного наріччя української мови, *предметом дослідження* – лексико-семантичні особливості цих номінацій. **Джерелами** практичного матеріалу послуговували власні польові записи, здійснені в населених пунктах Березівка і Чермерпіль Гайворонського району Кіровоградської області та селах Йосипівка, Кам'яне, Осички Савранського району Одеської області.

Семема «пашня, загальна назва зернових сільськогосподарських культур» у процесі мовлення носіїв східноподільських говірок є реалізацією лексеми зб'їж':а [зб'їж':а / це ўс'а проду́кці'їја / ја́ка вірошче"на / і кукурудза / і пше"ніц'а / і ячи"м'ін' / і гречка // ка́же / шо зб'їж':а збе"ре"глі //] (с. Чермерпіль) та її фонетичного варіанту зб'їж':а (с. Березівка). Така номінація вказаного поняття є логічною, оскільки слово зб'їж':а функціонує в літературній мові з основною семемою «рослини та зерно хлібних злаків» [11 : 3, с. 442] і може вступати в синонімічні відношення з лексемою пашн'а [3]. Абсолютними синонімами виступають слова пашн'а – пашніц'а. Останнє (розм. Те саме, що пашня) [11 : 6, с. 104] активно використовується носіями досліджуваних говірок: [глаўне з'їбрати пашніц'у //] (с. Чермерпіль). Це підтверджує взаємодію літературної мови й діалектів як одну з причин виникнення абсолютних синонімів [2, с. 227]. Свою реалізацію в названій семемі знаходить і лексема жни"ва́ [ус'о́ разом / то жни"ва́ //] (с. Чермерпіль), словникова стаття якої фіксує такі